

**Τίτλος δημοσίευσης: Η καλλιτεχνική δημιουργία και η καινοτομία στο έργο του
ζωγραφικού χαρακτή Γραμματόπουλου**

Μαρία Γεωργούση
Υποψήφια Διδάκτορας
Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης
Πανεπιστήμιου Αιγαίου
e-mail: m.georgoussi@gmail.com

Σπυροβασίλης Φιοραβάντες
Καθηγητής
Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης
Πανεπιστήμιου Αιγαίου
email: fiorab@aegean.gr

Περίληψη κειμένου

Τα έργα του χαρακτή Γραμματόπουλου χαρακτηρίζονται από μια διαυγή ατμόσφαιρα και καθαρό φώς. Συχνά ο ελληνικός τόπος στο έργο του, αποτελεί σκηνικό μιας μυθικής παρουσίας και δραματουργίας. Συνολικά στο έργο του, κυρίως της δεκαετίας του '60, οι νεκρές φύσεις, τα τοπία, οι προσωπογραφίες, μαρτυρούν την χρήση του σχεδίου και της γραμμής, ως απαύγασμα και διεργασία μιας πνευματικής κατεργασίας. Εκείνος συνέχιζε να πειραματίζεται και να αποδίδει λυρικά και με πρωτοτυπία την ελληνική ύπαιθρο, δημιουργώντας συνθέσεις που παρέπεμπαν σε μελωδικούς ρυθμούς και φόρμες που κινούνται με μουσικότητα.

Οι γυναικείες του μορφές εκπέμπουν δύναμη και αισθησιακή γλυκύτητα. Η προοπτική που χρησιμοποιεί είναι πάντοτε ελεύθερη, με διαφορετικές οπτικές αφετηρίες και γραμμές φυγής, με αποτέλεσμα ο χώρος να φαίνεται ελλειπτικός. Συχνά

κινείται στα πλαίσια του αντικειμενικού ρεαλισμού, κάποιες άλλες φορές, οδηγείται σε ένα ιδίωμα σύνθετο, που εμπεριέχει ιδεαλιστικά και σουρεαλιστικά στοιχεία. Άλλοτε επιμένει στην πιστότητα της περιγραφής, άλλοτε στην απόδοση των λεπτομερειών, άλλοτε στην γενικότερη απόδοση του εσωτερικού περιεχομένου των θεμάτων του.

Δημιούργησε συνθετικά επίπεδα έγχρωμων χαρακτηριστικών, εξελίσσοντας την εικόνα, ώστε να φτάσει στην επίτευξη του εικαστικού του οράματος. Το έργο του απομακρύνθηκε από την παραδοσιακή κλασική χαρακτηριστική, την στιγμή που τύπωσε λευκό μελάνι. Το 1959 εφευρίσκει μια νέα τεχνική την βαθυξυλογραφία, πρόκειται για ξυλογραφία, που αντί να την τυπώνει ως αναγλυφοτυπία, δηλαδή το λευκό στην εκτύπωση να μένει μέσω του σκαλίσματος στην πλάκα, τυπώνει το σκαλισμένο μέρος σαν να ήταν βαθυτυπία. Το αποτέλεσμα είναι άκρως εντυπωσιακό, απελευθερώνει το χρώμα δίνοντας έτσι γνήσιο, εμπνευσμένο χρωματικό αποτέλεσμα και φώς με την ιδιότυπη διαχείριση του λευκού.

Λέξεις κλειδιά: Χαράκτης, φόρμα, φως, λευκό, βαθυξυλογραφία.

Ο Κωνσταντίνος Γραμματόπουλος -

Η διαρκής προσωπική υπέρβαση του ζωγραφικού χαρακτήρα

Βιογραφικά στοιχεία

Ο Κωνσταντίνος Γραμματόπουλος γεννήθηκε στην Αθήνα τον Σεπτέμβριο του 1916. Είχε δύο μικρότερους αδερφούς τον Τάσο και τον Γιώργο, καθώς και δύο μικρότερες αδερφές την Ελένη και την Βικτωρία. Ο πατέρας του Παναγιώτης Γραμματόπουλος ήταν επιπλοποιός, καταγόταν από την ελληνική παραλιακή κωμόπολη στην ανατολική πλευρά της Προποντίδας, την Αρετσού ή Ρύσιο, που βρισκόταν σε απόσταση 40 χλμ περίπου από την Κωνσταντινούπολη. Οι γονείς του Κων/νου Γραμματόπουλου ζούσαν στην Κωνσταντινούπολη, ενώ μετοίκησαν στην Αθήνα λίγα χρόνια πριν από την γέννησή του.

Το 1934 αποφοιτά από το Ζ΄ Γυμνάσιο Παγκρατίου. Σπούδασε στην Ανωτάτη Σχολή των καλών Τεχνών της Αθήνας. Διδάχτηκε ζωγραφική στο εργαστήριο του Ουμβέρτου Αργυρού και χαρακτική στο εργαστήριο του Γιάννη Κεφαλληνού από το 1934 μέχρι το 1940. Όταν αποφοίτησε του απονεμήθηκε η ανωτάτη διάκριση του «Χρυσοβεργείου Βραβείου». Το 1949 του ανατίθεται μετά από διαγωνισμό, η εικονογράφηση για το Αλφαβητάρι «Τα Καλά Παιδιά», του Οργανισμού Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων, το οποίο απέσπασε το πρώτο βραβείο στη Διεθνή Έκθεση, στο Λέκεν του Βελγίου. Το 1953 νυμφεύεται την ζωγράφο Αλκμήνη Νικολαΐδου.

Συνέχισε τις σπουδές του το 1954 στο Παρίσι με κρατική υποτροφία, όπου φοίτησε στις εξής σχολές : Ecole Supérieure des Beaux Arts, Ecole Estienne και Ecole Métiers d'Arts. Το 1959 εκλέγεται τακτικός καθηγητής στην Ανωτάτη Σχολή των Καλών Τεχνών στην Αθήνα, όπου διητέλεσε καθηγητής στην έδρα χαρακτικής μέχρι το 1985, διαδεχόμενος τον δάσκαλό του Γιάννη Κεφαλληνό. Δίδαξε παράλληλα την «τέχνη του βιβλίου» ιδρύοντας έτσι το αντίστοιχο εργαστήριο. Διητέλεσε διευθυντής από το 1973 έως το 1975 και πρόεδρος από το 1978 έως το 1980 της Σχολής, μάλιστα πολλοί σημαντικοί Έλληνες καλλιτέχνες υπήρξαν μαθητές του. Το 1959 γεννήθηκε ο γιός του Παναγιώτης Γραμματόπουλος, ο οποίος ασχολήθηκε με την αρχιτεκτονική.

Συμμετείχε σε πολλές Διεθνείς Μπιενάλε Χαρακτικής: Αλεξάνδρειας (1955), Λουγκάνο (1958), Σάο Πάολο (1959), Τόκιο (1959), Λουμπλιάνα (1965), Βενετίας (1968), Φλωρεντίας (1972), Στουτγάρδης (1978)¹ κ.α., καθώς επίσης και σε πολλές εκθέσεις ζωγραφικής και χαρακτικής τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό². Το 1968 ο καλλιτέχνης εκπροσώπησε την Ελλάδα στην 34^η Μπιενάλε της Βενετίας, η μεγάλη αυτή επιτυχία του, καθώς και η παγκόσμια προβολή του έργου του, επισκιάστηκε από την διεθνή κατακραυγή εναντίον του δικτατορικού καθεστώτος, στερώντας του έτσι το πρώτο βραβείο. Το 1972 του απονέμεται το Χρυσό Μετάλλιο Χαρακτικής στην Μπιενάλε της Φλωρεντίας. Το 1974 φιλοτέχνησε το σημερινό Εθνόσημο της Ελληνικής Δημοκρατίας.

¹ Γραμματόπουλος Κωνσταντίνος, Ίδρυμα Εικαστικών Τεχνών και Μουσικής Β & Μ Θεοχαράκη, Αθήνα, 18/6-5/10/2014, σ.47.

² Γραμματόπουλος Κωνσταντίνος, Κατάλογος έκθεσης, 30 Ιανουαρίου-27 Μαρτίου 1995, Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, Αθήνα, 1995, σ. 56.

Έργα του βρίσκονται σε πολλές ιδιωτικές συλλογές στην Ελλάδα και το εξωτερικό και σε τουλάχιστον 20 μουσεία και πινακοθήκες. Έργα του βρίσκονται στο Μουσείου Αμβούργου, στο Μουσείο Φιλαδέλφειας ΗΠΑ, στη Δημόσια βιβλιοθήκη Νέας Υόρκης, στην Γκαλερί Πικαντίλυ του Λονδίνου, στο Βασιλικό Μουσείο Στρατιωτικής Ιστορίας Βρυξελλών, Συλλογή Ουρισάρι Φόρντ Βενετία, Συλλογή Κούπερ Α+Μ Ρέκορντς Λος Άντζελες, Εθνική Πινακοθήκη Ελλάδος, Υπουργείο Παιδείας Κύπρου, Υπουργείο Πολιτισμού Αθήνα κ.α. Ο Κωνσταντίνος Γραμματόπουλος απεβίωσε τον Οκτώβριο του 2003 σε ηλικία 87 ετών, μετά από πολυετή ασθένεια, που τον κράτησε μακριά από την καλλιτεχνική δημιουργία για δέκα τουλάχιστον χρόνια.

Οι τεχνικές και αισθητικές διατυπώσεις στο έργο του

Ο Γραμματόπουλος υπηρέτησε με το ίδιο πάθος τη ζωγραφική και τη χαρακτική επί εξήντα συνεχόμενα έτη. Σπούδασε στην Α.Σ.Κ.Τ. αποκτώντας δίπλωμα χαρακτικής στο Εργαστήριο του Κεφαλληνού και δικαίως θεωρείται ένας από τους καταξιωμένους διαμορφωτές της σύγχρονης ελληνικής τέχνης. Υποστήριζε πως: «Η φαντασία δεν είναι τίποτα άλλο παρά μια ελεύθερη ανάπλαση της μνήμης. Το σχέδιο με γραμμές είναι η πιο παλαιά (αρχέγονη) αφαίρεση στην τέχνη³».

Παρέμεινε μέχρι το τέλος συνεπής στον προσωπικό του οραματικό σύμπαν. Με ενδελεχή ματιά απέναντι στο ελληνικό τοπίο, παρατηρώντας προσεκτικά την ελληνική ζωή και φύση, άφησε παρακαταθήκη το έργο του, που διαπνέεται από το δικό του προσωπικό ύφος και από την χρήση των ιδεών, που χαρακτηρίζει την δουλειά του και της προσδίδει ενότητα και συνοχή. Υπεραμύνθηκε της παιδείας και ειδικότερα της σωστής εκπαίδευσης, καθώς πίστευε πως η έκπτωση των μεγάλων αξιών στην τέχνη μπορεί να οδηγήσει στην παρακμή, σε κάτι ευτελές, το οποίο έρχεται σε αντιδιαστολή με την αιώνια άφθαρτη αλήθεια της ίδιας της τέχνης⁴.

³Γραμματόπουλος Κωνσταντίνος, Ίδρυμα Εικαστικών Τεχνών και Μουσικής Β & Μ Θεοχαράκη, Αθήνα, 18/6-5/10/2014, σ. 9.

⁴ Γραμματόπουλος Κωνσταντίνος, Ίδρυμα Εικαστικών Τεχνών και Μουσικής Β & Μ Θεοχαράκη, Αθήνα, 18/6-5/10/2014, σ.9.

Ο Γραμματόπουλος κατάφερε να τιθασεύσει την απέραντη ποικιλία της ελληνικής υπαίθρου, την ιδιαιτερότητα του ελληνικού φωτός και να βρει λύσεις στα πλαστικά προβλήματα, που αντιμετώπισαν οι νεότερες γενιές των Ελλήνων τοπιογράφων. Δεν ήταν εύκολο να αποδοθεί η άγρια ομορφιά της ελληνικής φύσης, ο διάλογος ανάμεσα στα λουσμένα με ήλιο χρώματα, τα βράχια, την σπάνια βλάστηση και το εκτυφλωτικό φώς, που απορροφά την ένταση του χρώματος, ενώ διαγράφει ξεκάθαρα τα περιγράμματα της εκάστοτε φόρμας. Η ιδιομορφία του ελληνικού φωτός δεν δημιούργησε πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη του ιμπρεσιονισμού. Αντίθετα οι έλληνες προτίμησαν τα μεταϊμπρεσιονιστικά ιδιώματα και κυρίως την δουλειά του Σεζάν, στην οποία αναγνώρισαν ένα σταθερό σημείο αναφοράς και ένα στέρεο οδηγό στην έρευνά τους. Το ίδιο δύσκολη ήταν η αφομοίωση των ρευμάτων του μοντερνισμού, που ερμηνεύτηκαν μόνο μέσα από τις απαιτητικές συνθήκες του μεσογειακού χώρου. Ο Κώστας Γραμματόπουλος στο έργο του μέσω της χαρακτηριστικής⁵ έδωσε λύσεις στα επίμαχα προβλήματα της χρήσης του ελληνικού φωτός και του μεσογειακού τοπίου.

Χαράκτης και ζωγράφος, δημιουργός και δάσκαλος, χαρακτηρίζεται από το εύρος και τον χαρακτήρα των αναζητήσεών του. Εκτός από το προσωπικό μορφοπλαστικό ιδίωμα, που υιοθέτησε, προχώρησε ιδιαίτερα την ξυλογραφία πέρα από τις ήδη υπάρχουσες παραδοσιακές τεχνικές, σε νέες τεχνικές και υλικά.

Το σχέδιο του χαρακτή στα έργα της ωριμότητάς του, είναι αποφασιστικό, νευρώδες και προσομοιάζει περισσότερο με την ενεργητική χειρονομία⁶. Στις έγχρωμες ξυλογραφίες του, το σχέδιο υποβάλλεται με αρκετούς τρόπους: με την χάραξη, με τη γραμμή που δημιουργείται από την ένωση δύο διαφορετικών χρωματικών πεδίων, με την ίδια την υφή του ξύλου. Ο χαρακτήρας θα προσθέσει σε αυτές τις δυνατότητες, ένα μη καθιερωμένο και οικονομικό υλικό, την απλή σανίδα, η οποία δουλεύεται εύκολα και δίνει αποτέλεσμα εντυπωσιακό, ασυνήθιστα μεγάλων διαστάσεων, ενώ ταυτόχρονα στο εκφραστικό περιεχόμενο της χαρακτηριστικής του,

⁵ Γραμματόπουλος Κωνσταντίνος, Κατάλογος Έκθεσης, 30 Ιανουαρίου-27 Μαρτίου 1995, Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, Αθήνα, 1995, σ. 5.

⁶ Γραμματόπουλος Κωνσταντίνος, Κατάλογος Έκθεσης, 30 Ιανουαρίου-27 Μαρτίου 1995, Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, Αθήνα, 1995, σ. 5.

προσθέτει την χρήση χρωμάτων, δίνοντας έτσι άλλη διάσταση στην απόδοση της οπτικής πραγματικότητας⁷.

Οι περιοχές που χρωματίζονται από την υπερκάλυψη δύο συμπληρωματικών χρωμάτων επιτρέπουν στον καλλιτέχνη να φτάσει σε ξεχωριστούς συνδυασμούς γραμμικών και χρωματικών πεδίων με ενδιαφέρουσες εκφραστικές προεκτάσεις. Οι σκοτεινές φόρμες που δημιουργούνται είναι απόλυτα μελετημένες ως προς το σχήμα και την θέση που καταλαμβάνουν μέσα στον χώρο του εκάστοτε έργου, προορισμένες για να διαδραματίσουν ρυθμιστικό ρόλο στην οργάνωση της σύνθεσης. **Εικ 3 Στον Παρνασσό, 1970, Ξυλογραφία, 55X55 εκ. Ιδιωτική Συλλογή.**

«Η καινοτομία στη δουλειά μου και στη ζωγραφική και στην ξυλογραφία είναι η ανακάλυψη του λευκού χρώματος. Ως τότε το χρησιμοποιούσαν σε ανάμειξη μαζί με άλλα χρώματα. Εγώ το χρησιμοποιώ αυτούσιο για πρώτη φορά στην Ελλάδα και στην Ευρώπη για να εκφράσω το ελληνικό φως και το ελληνικό τοπίο»⁸ αναφέρει ο ίδιος. **Εικ. 4 Αιγαίον V, 1970, Ξυλογραφία, 91x62 εκ. Ιδιωτική Συλλογή και εικ. 5 Αιγαίο XV, 1973, Ξυλογραφία 91x62 εκ. Ιδιωτική Συλλογή :** Στην παραδοσιακή ξυλογραφία, το φως οριοθετείται μέσα από το λευκό του χαρτιού που θα μείνει ατύπωτο, σε αντίθεση με τα σκιερά τμήματα, που αποδίδονται με το τύπωμα από το ανάγλυφο μέρος του ξύλου. Πρόκειται για μια τεχνική αρκετά σύνθετη και αυστηρά προσδιορισμένη από την επιφάνεια χάραξης. Στην έγχρωμη βαθυξυλογραφία του Γραμματόπουλου όμως, αξιοποιούνται ευρηματικά τα λευκά τυπώματα, κερδίζοντας έτσι εντυπωσιακή διάχυση φωτός. **Εικ. 6 Μήθυμνα II, 1971, Ξυλογραφία, 91x62 εκ. Ιδιωτική Συλλογή.** Παράλληλα δεν περιορίζεται η ελευθερία του σχεδίου, συνεπώς η άμεση χάραξη μεγιστοποιεί τις εκφραστικές δυνατότητες του καλλιτέχνη, ενώ η εγγενής σχέση της με τα χρώματα του έργου εντείνει την οργανικότητα της σύνθεσης. Το φως αποτυπώνεται με ένα απόφιο λευκό χρώμα, που ενδύεται διαφορετικό ρόλο την εκάστοτε φορά, πότε λειτουργεί ως διαθλαστικό πεδίο, πότε ως σιωπή και πότε ως

⁷ Λεξικό Ελλήνων Καλλιτεχνών, επιμέλεια Ευγένιος Δ. Μαθιόπουλος, εκδόσεις Μέλισσα, Τόμος 1, Αθήνα, 1997, σ. 313.

⁸ Γραμματόπουλος Κωνσταντίνος, Ίδρυμα Εικαστικών Τεχνών και Μουσικής Β & Μ Θεοχαράκη, Αθήνα, 18/6-5/10/2014, σ. 9.

δέσμες φωτός. **Εικ. 7 Αιγαίο XI, 1971, Ξυλογραφία, 91x62 εκ. Ιδιωτική Συλλογή.** Σε αυτή την ιδιότυπη έκχυση δεσμών φωτός, καθώς και της διαχείρισής της, οφείλεται η μυστηριακή απόκοσμη πνευματικότητα των έργων αλλά και η δραματική τους ένταση.

Ο Γραμματόπουλος ενδιαφερόταν για την ποιητική και λυρική απόδοση της φόρμας, **εικ. 8 Αιγαίο XLI, 1987, Λιθογραφία, 48x69 εκ. Ιδιωτική Συλλογή,** κατέκτησε μια διαφορετική εικόνα της Ελλάδος για την εποχή του, περισσότερο λυρική, δίνοντας έμφαση στην λεπτή χρωματική διατύπωση. **εικ. 9 Αιγαίο XXIX «Πάτμος Λάμπη», 1981, Λιθογραφία, 60x57 εκ. Ιδιωτική Συλλογή.** Η θεματογραφία του και ειδικότερα τα τοπία του, άπτονται της οπτικής πραγματικότητας, ωστόσο δεν περιορίζεται σε μια επιφανειακή της προσέγγιση. Ενεπνεύστηκε από τους κατοίκους της Ελλάδας, την παράδοση, τις αρχαίες ελληνικές θεότητες, την μυθολογία, την ελληνική αρχιτεκτονική, τον ουρανό, τους ανέμους, τα κύματα, τα βότσαλα, **εικ. 10 Αιγαίο XXI Βότσαλα, 1978, Λιθογραφία, 44x59 εκ. Ιδιωτική Συλλογή,** το απολλώνιο ελληνικό φώς, ως αρχέγονη και ζωογόνο πηγή της ζωής. Ασχολήθηκε με την απεικόνιση του ελλαδικού χώρου και των μύθων που τον πλαισιώνουν. Στην σειρά των έγχρωμων ξυλογραφιών του σε πλάγιο κυρίως ξύλο, όπως Σούνιο, Δελφοί, Μάνη, Ολυμπία, Αττική, Αιγαίο... το βίωμα του φυσικού χώρου, το δουλεύει με ατομικό ιδίωμα, ακολουθώντας τις αρχές μιας γεωμετρικής πνευματικής διαύγειας στον χειρισμό του φωτός ως προς τις γραμμικές κατευθύνσεις, επιτυγχάνοντας έτσι την αίσθηση της απλότητας και της ηρεμίας. Ο κόσμος των αισθήσεων υπάρχει στο έργο του σε συνεργασία με τον πραγματικό. Ο χρόνος λειτουργεί μέσα από την μετάπλαση των εικόνων του παρελθόντος. Ο καλλιτέχνης ενστερνίζεται ένα γεωμετρικό λεξιλόγιο σε αρκετά έργα του, ενδυναμώνοντας με τον τρόπο αυτό, την μεταφυσική αίσθηση της ελληνικής υπαίθρου. Η ξεχωριστή ομορφιά των χαρακτηρισμών του, οφείλεται σε ένα βαθμό στην απaráμιλλη τεχνική του δεινότητα και στο μέγιστο της διαύγειας της εικόνας που επιτυγχάνει.

Κράτησε αποστάσεις, θεματικά και υφολογικά στην τέχνη του, από τις μεταπολεμικές συγκρούσεις, που ταλάνιζαν τον τόπο μας, σε αντίθεση με άλλους καλλιτέχνες και πνευματικούς ανθρώπους της εποχής, που τις σχολίαζαν κριτικά, όπως η Κατράκη, ο Τάσσοσ... Εκείνος συνέχιζε να πειραματίζεται και να αποδίδει λυρικά

και με πρωτοτυπία την ελληνική ύπαιθρο, δημιουργώντας συνθέσεις που παρέπεμπαν σε μελωδικούς ρυθμούς και φόρμες που κινούνται με μουσικότητα.

Τα χρώματά του είναι «εγκεφαλικά» όπως εύστοχα τα χαρακτηρίζει ο Πρεβελάκης. Χρησιμοποιεί τα γκρίζα, τα γαίωδη, τα φαιά, τα γλαυκά. Η χρωματική παλέτα του, βρίσκεται σε διάλογο με εκείνη της ιαπωνικής χαρακτηριστικής σχολής, διανθισμένη με τα χρώματα του Αιγαίου. Το σμαραγδένιο πράσινο, το βαθύ γαλάζιο του Αιγαίου, το γαλανό κοβάλτιο του Ιονίου, όλοι οι χρωματισμοί, που εναλλάσσονται στα ελληνικά νερά, παραπέμπουν μέσα από το έργο του καλλιτέχνη σε μια άμεση συνομιλία με την ελληνική φύση. Τα έργα του χαρακτηρίζονται από μια διαυγή ατμόσφαιρα και καθαρό φώς. Συχνά ο ελληνικός τόπος στο έργο του, αποτελεί σκηνικό μιας μυθικής παρουσίας και δραματουργίας. Συνολικά στο έργο του της δεκαετίας του '60, οι νεκρές φύσεις, τα τοπία, οι προσωπογραφίες, μαρτυρούν την χρήση του σχεδίου και της γραμμής, ως απαύγασμα και διεργασία μιας πνευματικής κατεργασίας.

Διέτρεξε ολόκληρη σχεδόν την Ελλάδα μέσα από την δουλειά του, αναζητώντας το ιδανικό, υιοθετώντας το ελληνικό ιδεώδες, για να εκφράσει την αίσθηση του κόσμου. Με τόλμη, ευρηματικότητα, ισορροπία, ποιητική έκφραση, προσεγγίζει τον ήλιο, την σοφία, την αρμονία, την ομορφιά⁹. Οι γυναικείες του μορφές εκπέμπουν δύναμη και αισθησιακή γλυκύτητα. Η προοπτική που χρησιμοποιεί είναι πάντοτε ελεύθερη, με διαφορετικές οπτικές αφετηρίες και γραμμές φυγής, με αποτέλεσμα ο χώρος να φαίνεται ελλειπτικός. Συχνά κινείται στα πλαίσια του αντικειμενικού ρεαλισμού, κάποιες άλλες φορές, οδηγείται σε ένα ιδίωμα σύνθετο, που εμπεριέχει ιδεαλιστικά και σουρεαλιστικά στοιχεία. Άλλοτε επιμένει στην πιστότητα της περιγραφής, άλλοτε στην απόδοση των λεπτομερειών, άλλοτε στην γενικότερη απόδοση του εσωτερικού περιεχομένου των θεμάτων του. Τα έργα συχνά χαρακτηρίζονται από μια συναισθηματικά φορτισμένη μυθοπλασία σε έντονη μεσογειακή ατμόσφαιρα.

⁹ Γραμματόπουλος Κωνσταντίνος, Ίδρυμα Εικαστικών Τεχνών και Μουσικής Β & Μ Θεοχαράκη, Αθήνα, 18/6-5/10/2014, σ. 10.

Οι διάφοροι κύκλοι και οι μεταβάσεις του έργου του στον μικρόκοσμό του

Θα ήταν σκόπιμο στο σημείο αυτό να εξετάσουμε ενδεικτικά τις μεταβάσεις στο έργο του Γραμματόπουλου ανά χρονική περίοδο. Όταν ήταν στην εφηβική ηλικία, δεκατεσσάρων ετών μαθητής ακόμα, ζωγραφίζει τις πρώτες του ελαιογραφίες. Φιλοτεχνεί πορτραίτα, ελληνικά τοπία, την πλαγιά του λόφου του Υμηττού. Το 1934 εγγράφεται στην Ανωτάτη Σχολή των Καλών Τεχνών. Στα έργα του συμπεριλαμβάνονται νεκρές φύσεις, μελέτες εσωτερικών χώρων. Ιδιαίτερα γνωστές από εκείνη την εποχή είναι οι πατριωτικές αφίσες του για τον Ελληνοϊταλικό πόλεμο με τον τίτλο : **εικ 11 «Έλα να τα πάρεις», 1940, Λιθογραφία-Αφίσα, 100x70 εκ. Εταιρεία των Φίλων του Λαού. εικ 11 «Οι Ηρωίδες του 1940», Λιθογραφία-Αφίσα» 100x70 εκ. Εταιρεία των Φίλων του Λαού, που ανήκει μάλιστα στα μόνιμα εκθέματα του Μουσείου Στρατιωτικής Ιστορίας των Βρυξελλών¹⁰, λιθογραφημένες για την αντίσταση το 1940. Από το 1942 και μετά δημιουργεί μια σειρά πορτρέτων πολλών γνωστών Ελλήνων λογοτεχνών (Κ. Παλαμά, Α. Τερζάκη, Η. Βενέζη, Μ. Μαλακάση, Α. Σικελιανού κ.α.)¹¹. Ο Γραμματόπουλος μεταξύ άλλων εικονογράφησε με ξυλογραφίες εξώφυλλα του περιοδικού «Νέα Εστία»¹² όπως: 1. «Μαλακάσης Μ.», ξυλογραφία, 1^η Ιουνίου του 1943 - τευχ. 384. 2. «Τραυλαντώνης Α.», ξυλογραφία, 1^η Αυγούστου 1943 - τευχ. 388. 3. «Παλαμάς Κ.», ξυλογραφία, Χριστούγεννα 1943 – τευχ. 397. 4. «Ξενόπουλος Γρ.», ξυλογραφία με δύο χρώματα (μαύρο-σέπια) Χριστούγεννα 1951 – τευχ. 587. 5. «Σικελιανός Αγγ.», ξυλογραφία, Χριστούγεννα 1952 - τεύχ. 611.**

Οι υδατογραφίες και τα σχέδιά του από το 1938 μέχρι το 1946 είναι απλά, αποτυπώνουν με ευαισθησία τα εσωτερικά σπιτιών, κουζίνες, όπως και τα σκεύη που

¹⁰ Είναι η μοναδική αφίσα που περιλαμβάνεται στον τόμο: Maimilian Gallo, *The poster in history*, London Hamlyn, 1971. Γρηγοράκης Νικόλαος, *Χαρακτικά στον πόλεμο του '40 και στην Αντίσταση*, Αθήνα 1987, σ. 10.

¹¹ *1η Τριεννάλε Ελληνικής Χαρακτικής*, Δήμος Γλυφάδας, Δημοτική Επιχείρηση Ανάπτυξης και Πολιτισμού Γλυφάδας, Επιμελητήριο Εικαστικών Τεχνών Ελλάδος, Πινακοθήκη Περίδη, 11 Δεκεμβρίου 2000-20 Ιανουαρίου 2001, σ.8.

¹² Γρηγοράκης Νικόλαος, *Έλληνες Χαρακτες «Εχάραξαν» τη Νέα Εστία*, Αίθουσα Τέχνης Υάκινθος, Αθήνα Σεπτέμβριος 1987, σ.9.

χρησιμοποιούσαν πριν από μισό αιώνα. Το χρόνια του Παρισιού και οι σπουδές του εκεί από το 1954 και μετά τον επηρεάζουν βαθιά. Η θεματογραφία του περιλαμβάνει και γυμνά. Από το 1956 που εκλέγεται καθηγητής της Καλών Τεχνών μέχρι το 1985 κλείνει ο διδακτικός κύκλος. Δημιουργεί τις πρώτες ασπρόμαυρες ξυλογραφίες, χαλκογραφίες **εικ 12 Μαινάδες, 1958, χαλκογραφία** και σχέδια σε μαύρο χρώμα ως το 1958. Η σειρά των λιθογραφιών του με θέματα που άντλησε από την μυθολογία δημιουργούν έντονες εικόνες. Αντίστοιχα θεματικά έργα, με τον Πάνα και τις νύμφες φιλοτέχνησε και ο Πικάσο. **εικ. 13 Νύμφες Αμαδριάδες, 1958, Ξυλογραφία, 61,5x72,9 εκ.** Παρατηρώντας προσεκτικά θα δούμε κάποιες ενδιαφέρουσες λεπτομέρειες, όπως το κεφάλι της Άρτεμης που είναι το κεφάλι της ελαφίνας της, ενώ το σώμα της νύμφης που ακολουθεί είναι ελαφίσιο και αυτό.

Επικρατούν όμως οι έγχρωμες ξυλογραφίες μεγάλου μεγέθους, οι έγχρωμες λιθογραφίες, τα προσχέδια και τα σχέδια σε παστέλ και κάρβουνο που λειτουργούν συχνά ως μελέτες για τις ξυλογραφίες μεγάλου μεγέθους. Κάποια σχέδια ανασύρονται μετέπειτα και γίνονται σε βάθος χρόνου χαρακτηριστικά. Το 1959 εφευρίσκει μια νέα τεχνική την βαθυξυλογραφία, πρόκειται για ξυλογραφία που αντί να την τυπώνει ως αναγλυφοτυπία, δηλαδή το λευκό στην εκτύπωση να μένει μέσω του σκαλίσματος στην πλάκα, τυπώνει το σκαλισμένο μέρος σαν να ήταν βαθυτυπία. Το αποτέλεσμα είναι άκρως εντυπωσιακό. Το 1960 απελευθερώνει το χρώμα δίνοντας έτσι γνήσιο, εμπνευσμένο χρωματικό αποτέλεσμα και φώς με την ιδιότυπη διαχείριση του λευκού.

Για πρώτη φορά εκθέτει στην Ελλάδα στην γκαλερί Σαρλά, τον Δεκέμβριο του 1958. Η έκθεση με τα 31 εκθέματα: σχέδια, υδατογραφίες, ξυλογραφίες, χαλκογραφίες απέσπασε ιδιαίτερα κολακευτικά σχόλια από τον τύπο της εποχής¹³, έστω και αν επρόκειτο για μια έκθεση χαρακτηριστικής με λιτό και άχρωμο ιδίωμα, που γίνεται δυσκολότερα αποδεκτό με ενθουσιασμό, σε σχέση με μια έκθεση ζωγραφικής. Τότε εκτέθηκαν εκτός των άλλων και τα ακόλουθα έργα¹⁴: «Μυίγες», 1958, Ξυλογραφία, 25 x 36 εκ., **εικ. 14 «Οδυσσέας στην Κίρκη», 1957, Ξυλογραφία, 61,7 x 72,5 εκ.**, «Λουόμενες», 1958, Ξυλογραφία, 42 x 53,5 εκ., «Νύμφες Αμαδριάδες», 1958,

¹³ ΖΥΓΟΣ, τ. 38, Ιαν. 1959, σ. 18.

¹⁴ Κ. Γραμματόπουλος, κατάλογος έκθεσης, 30 Ιανουαρίου-27 Μαρτίου 1995, Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, Αθήνα, 1995, σ. 8.

Ξυλογραφία, 61,5 x 72,9 εκ., «Άρτεμις και Καλλιστώ», 1957, Λιθογραφία, 30 x 99 εκ., «Αφροδίτη και Πάρις», 1958, Χαλκογραφία, 84,7 x 70 εκ., «Φούγκα», 1958, Χαλκογραφία, 69,9 x 99,4 εκ., «Κένταυροι», 1957, Ξυλογραφία, 61,8 x 34 εκ., όπως και μερικά από τα προσχέδιά τους. Το 1958 είναι η αρχή μιας νέας και σημαντικής περιόδου στο έργο του καθώς φιλοτεχνεί τα έγχρωμα χαρακτηριστικά του σε ασυνήθιστες διαστάσεις με την προσωπική του τεχνοτροπία και θεματολογία εμπνευσμένη από το Αιγαίο και την ελληνική μυθολογία. **εικ. 15 «Μυθικόν ΙΙΙ»- Η αρπαγή της Ευρώπης, 1971, έγχρωμη ξυλογραφία, 90 x 62 εκ. και εικ. 16 Σειρήνα, 1960, Βαθυξυλογραφία, 78x70,2 εκ.**

Οι καλλιτεχνικές εκδόσεις συνυφασμένες με την τυπογραφία αντλούν πάντα στοιχεία από το καλλιτεχνικό ύφος των υπολοίπων καλών τεχνών, τόσο σε επίπεδο τεχνικής όσο και σε επίπεδο προσδοκίας του καλού αποτελέσματος. Η πιο οργανωμένη προσπάθεια της εποχής έγινε από τον Κεφαλληνό. Ο Γραμματόπουλος ήταν από τους μαθητές του που συνέχισαν την παράδοση προσφέροντας στις εκδόσεις μια απaráμιλλη ποιότητα. Από το 1943 ασχολήθηκε κυρίως με την εικονογράφηση βιβλίων είτε λογοτεχνικών είτε εκπαιδευτικών τα εμπλούτιζε με ζωγραφικά ή χαρακτηριστικά έργα του. Εκτός των άλλων μεγάλη αποδοχή στο κοινό απέκτησαν τα δύο αλφαβητάριά του της πρώτης δημοτικού. Εκείνο του 1955 διδασκόταν στην Α΄ τάξη του Δημοτικού για περισσότερα από 20 συνεχόμενα έτη. Φιλοτεχνώντας τα αλφαβητάρια **εικ. 17 Αλφαβητάρι**, ο καλλιτέχνης δημιούργησε έναν κώδικα επικοινωνίας για τους Έλληνες στα δύσκολα χρόνια της μεταπολεμικής περιόδου. Ο Τσαρούχης ανέφερε : « Αυτό το βιβλίο και μια αφίσα του για το ΕΑΜ μου έδωσαν χαρά και ελπίδα...»¹⁵.

Η καινοτομία του έργου του

Ο Γραμματόπουλος οδηγήθηκε στην εφαρμογή ευρηματικών καλλιτεχνικών λύσεων για να επιτύχει το αισθητικό αποτέλεσμα που θα τον ικανοποιούσε. Δημιούργησε συνθετικά επίπεδα έγχρωμων χαρακτηριστικών, εξελίσσοντας την εικόνα,

¹⁵Κωνσταντίνος Γραμματόπουλος, Ίδρυμα Εικαστικών Τεχνών και Μουσικής Β & Μ Θεοχαράκη, Αθήνα, 18/6-5/10/2014, σ. 46.

ώστε να φτάσει στην επίτευξη του εικαστικού του οράματος. Το έργο του απομακρύνθηκε από την παραδοσιακή κλασική χαρακτηριστική, την στιγμή που τύπωσε λευκό μελάνι.

Μερικά χρόνια πριν από εκείνον είχε αποπειραθεί ο Pablo Picasso να φιλοτεχνήσει κύκλους έγχρωμων χαρακτηριστικών με linoleum, με έντονο ζωγραφικό χαρακτήρα και την χρήση του λευκού ως τυπωμένο χρώμα¹⁶. Έμεινε όμως πιστός εν τέλει στο παραδοσιακό πρότυπο της χαρακτηριστικής, καθώς οι εικόνες που φιλοτέχνησε περιορίστηκαν στο κλασικό παραλληλόγραμμο και σε διαστάσεις μικρού μεγέθους. Σε αντιδιαστολή με τον Γραμματόπουλο, ο οποίος δημιούργησε συνθέσεις, οι οποίες απλώνονται στο εκτυπωτικό χαρτί και δεν παραμένουν στα καθιερωμένα παραλληλόγραμμα πλαίσια.

Ο Έλληνας καλλιτέχνης έφτασε στην τεχνική της βαθυξυλογραφίας προσπαθώντας να δαμάσει το ελληνικό φώς, σε αντίθεση με τον Picasso που στόχος του ήταν μια χαρακτηριστική με περισσότερο ζωγραφική χροιά. Το αποτέλεσμα όμως ήταν η χαρακτηριστική του Γραμματόπουλου να πλησιάσει ακόμα πιο κοντά στην ζωγραφική, αφενός λόγω του χρωματικού της πλούτου και αφετέρου λόγω των μεγάλων διαστάσεων των έργων του.

Στην πορεία τα χαρακτηριστικά αυτά ήταν εκείνα που προσδιόρισαν την οπτική της τέχνης της χάραξης στα τέλη του 20ού αιώνα. Το 1960 αποτέλεσε σημαντική χρονιά για την παγκόσμια χαρακτηριστική τέχνη. Τότε άνοιξε ο εκδοτικός οίκος Universal Limited Art Editions (ULAE) στην Νέα Υόρκη, που επί σειρά ετών υποστήριξε την έκδοση χαρακτηριστικών έργων υψηλών προδιαγραφών. Καλλιτέχνες όπως οι εξής: Jasper Johns, James Rosenquist, Robert Rauschenberg και άλλοι πειραματίστηκαν με τα παραδοσιακά στεγανά της χαρακτηριστικής.

Ο καλλιτέχνης δούλεψε με ευτελή υλικά αλλάζοντας την άποψη πως μόνο με ακριβά υλικά επιτυγχάνεται το ποιοτικό αποτέλεσμα. Χρησιμοποίησε μεγάλες σανίδες, τα τυπώματά του διατήρησαν την ιδιομορφία του υλικού, τις εμφανείς γραμμώσεις και τους ρόζους. Αυτή την ιδιαιτερότητα του υλικού είχαν αξιοποιήσει προπολεμικά οι εξπρεσιονιστές καλλιτέχνες, εκπρόσωποι της ομάδας Brücke, όπως και ο Emil Nolde.

¹⁶ Κωνσταντίνος Γραμματόπουλος, Ίδρυμα Εικαστικών Τεχνών και Μουσικής Β & Μ Θεοχαράκη, Αθήνα, 18/6-5/10/2014, σ.σ. 12-13.

Μετά τον πόλεμο ο Joan Miró σε ποίηση του Paul Eluard φιλοτέχνησε το έργο «A Toute Epreuve» το οποίο αποτελείται από σειρά ξυλογραφιών τυπωμένων με σανίδες ξεβρασμένες από την θάλασσα. Ανάμεσα στους πρωτοπόρους της Ελλάδας την εποχή εκείνη αναμφίβολα ήταν ο Κώστας Γραμματόπουλος.

Βιβλιογραφία

Γραμματόπουλος Κωνσταντίνος, Ίδρυμα Εικαστικών Τεχνών και Μουσικής Β & Μ Θεοχαράκη, Αθήνα, 18/6-5/10/2014.

Γραμματόπουλος Κωνσταντίνος, κατάλογος έκθεσης, 30 Ιανουαρίου-27 Μαρτίου 1995, Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, Αθήνα, 1995.

Γρηγοράκης Νικόλαος, *Συλλογή Γιάννη Παπακωνσταντίνου. Δύο αιώνες Νεοελληνική χαρακτηριστική 19ος-20ος αιώνας*, κατάλογος έκθεσης, Αθήνα, Γκοβόστης, Οκτώβριο 2004.

Γρηγοράκης Νικόλαος, *Έλληνες Χαρακτες «Εχάραξαν» τη Νέα Εστία*, Αίθουσα Τέχνης Υάκινθος, Αθήνα Σεπτέμβριος 1987.

Γρηγοράκης Νικόλαος, *Χαρακτικά στον πόλεμο του '40 και στην Αντίσταση*, Αθήνα 1987.

Έννοιες της Μοντέρνας Τέχνης. Από τον Φωβισμό στον Μεταμοντερνισμό, επιμέλεια Νίκος Στάγκος, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2005.

ΖΥΓΟΣ, τ. 38, Ιαν. 1959

Λεξικό Ελλήνων καλλιτεχνών: Ζωγράφοι-Γλύπτες-Χαρακτες, 16ος-20ος αιώνας, επιστημονική επιμέλεια Ευγένιος Δ. Ματθιόπουλος; επιμέλεια σειράς Γεώργιος Ραγιάς, Τόμοι Α,Β,Γ,Δ, Αθήνα, Μέλισσα, 1998.

1η Τριεννάλε Ελληνικής Χαρακτικής, Δήμος Γλυφάδας, Δημοτική Επιχείρηση Ανάπτυξης και Πολιτισμού Γλυφάδας, Επιμελητήριο Εικαστικών Τεχνών Ελλάδος, Πινακοθήκη Πιερίδη, 11 Δεκεμβρίου 2000-20 Ιανουαρίου 2001.